

בגדר איסור הנחת תפילין בלילה

- (1) מה נקרא לילה לענין זה?
- (2) האם קיים היתר למי שנאנס ולא הניח תפילין ביום, להניחם בלילה? וכן ב"מבצעים", להניחם לחבירו בלילה, וכגון בכדי להצילו ממעמד "קרקפתא דלא מנח תפילין"?

דרשה למוצאי שבת פרשת יתרו התש"פ – בית כנסת חב"ד גילה – שאול סילם

סוף זמן הנחת תפילין בערב:

- במסכת מנחות (לו, א), מובאת ברייתא, בה נחלקו תנאים לגבי סוף זמן הנחת תפילין בערב.
 - ת"ק: עד שתשקע החמה
 - רבי יעקב: עד שתכלה רגל מן השוק (והיינו לילה)
 - חכמים: עד זמן השינה
 ושם עוד, שרבי יעקב וחכמים מודים לת"ק שכל ה"מ, כשהתפילין כבר עליו, אך אם שקעה החמה, לכו"ע כבר לא יוכל להניחם (אך לא מבואר שם אם האיסור: מן התורה או מדברי סופרים).
- בהמשך הסוגיה מובאת שם (בעמ' ב') עוד ברייתא, בה נחלקו רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא. בסיס המחלוקת מסביב לפרשת "קדש לי כל בכור", וכדלהלן:

- לקראת סוף פרשת בא (שמות יג) אומרת התורה:

- (א) וַיְדַבֵּר ה' אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר:
- (ב) מִן־שְׁלִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאֶדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא:
- (ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זָכוֹר אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאתֶם מִמִּצְרָיִם מִבְּיַת עַבְדִּים כִּי בְחֶזֶק יָד הוֹצִיאָהּ אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חֶמֶץ:
- (ד) הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב:
- (ה) וְהָיָה כִּי־יָבִיֹאֲכֶם ה' אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחֲנִי וְהַיְבוֹסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לֵאבְדִּיהָ לְתֹת לְךָ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ וְעָבַדְתָּ אֶת־הָעַבְדָּה הַזֹּאת בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה:
- (ו) שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצֹּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַה':
- (ז) מִצֹּת יֵאָכֵל אֶת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא־יִרְאֶה לְךָ חֶמֶץ וְלֹא־יִרְאֶה לְךָ שָׂאֵר בְּכָל־גִּבְעָה:
- (ח) וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעָבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם:
- (ט) וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְלִזְכוֹרֹן בֵּין עַיִנֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תִּזְכָּר ה' בְּיָדְךָ כִּי הִנֵּה חֹלָה הוֹצֵאתֶךָ מִמִּצְרָיִם:
- (י) וְשִׁמְרָתָ אֶת־הַתִּקְוָה הַזֹּאת לְמוֹעֵדָה מִיָּמִים יָמִימָה: ס

- רבי יוסי הגלילי דורש: ושמרת את החוקה הזאת (שקאי על התפילין המוזכרים בפסוק הקודם) למועדה מימם ימימה. ימים ולא לילות, מימם ולא כל ימים, פרט לשבתות וימים טובים. (ויש לומר שלשיטה זו, מימם ימימה – היינו בכל יום ויום (פרט לשבתות וי"ט), וע' מלבי"ם על הפסוק, וכן קרן אורה על מנחות לו, א).

לשיטה זו, נחלקו בהמשך הסוגיא רבי אלעזר ורבי יוחנן, בפשט "ושמרת", שלדעת רבי אלעזר, כל המניח תפילין אחר השקיעה עובר בעשה (מ"ושמרת" את החוקה הזאת). אך לדעת רבי יוחנן, המניח תפילין בלילה עובר בלאו ("השמר דעשה, נמי לאו").

- **רבי עקיבא אומר:** לא נאמר חוקה זו אלא לפסח בלבד.
רש"י: והכי קאמר: עשה פסח משנה לשנה.

וי"ל שכוונת רש"י: שימים כאן, כמו שבפרשת בהר (ויקרא כה, כט): וְאִישׁ כִּי־יִמְכֹר בֵּית־מוֹשֶׁב עִיר חוֹמָה וְהִיטָהּ גָּאֻלְתּוֹ עַד־תֵּם נִשְׁנֶת מִמֶּכְרוֹ יָמִים תְּהִיָּה גָּאֻלְתּוֹ; ופירש"י: ימי שנה שלמה קרויים ימים, וכן: [וְאִמָּר אֲחִיקָה וְאִמָּה] תִּשָּׁב הַנֶּעֱכָר אֶתְנוּ יָמִים [או עשור אחר תלד]. וכמו (שמואל א, א, ג): וְעָלָה הָאִשׁ הַהִוא מִעֵירוֹ מִיָּמִים! יָמִימָה לְהַשְׁתַּחֲוֹת וְלִזְכֹּחַ לַה' צָבָאוֹת בְּשָׁלָה וכו', שאחד הפירושים של מימים ימימה הוא: משנה לשנה (ע' רד"ק, רלב"ג, ועוד מפרשים).

* וכוונת הפסוק: שאיש המוכר בית שבתוך עיר המוקפת חומה, יכול לגאול את הבית "ימים", והיינו במשך שנה שלמה, ותו לא (והוא שונה בתכלית ממוכר שדה, שיכול לגאול אותו אך ורק לאחר שתי שנים).

וע"ע ברש"י ד"ה נפקא ליה, שלשיטה זו, לילה, זמן תפילין הוא.

ולגבי איסור הנחת התפילין בשבת (שרבי יוסי הגלילי למדו מ"מימים"), אומר רבי עקיבא: "והיה לאות על ירך ולטוטפת בין עיניך" – מי שצריכים אות, יצאו שבתות וימים טובים, שהן גופן אות (רש"י: דכתיב כי תשא, שמות לא, יג): כי אות היא וגו') [וְאֵלֶּה דְּפָרֵי אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת־שִׁבְתֵּי תִשְׁמְרוּ כִּי־אוֹת הִוא בֵּינֵי וּבֵינֵיכֶם לְדַרְתֵּיכֶם לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשְׁכֶם].

- והרי מחלוקת רבי יוסי הגלילי – רבי עקיבא מובאת בגמרא כדי ליישב איך מחד, רב חסדא ורבה בר רב הונא מצלו בהו (בתפילין) באורתא (שם עמ' א), אך מאידך, אמר רבה בר רב הונא: ספק חשיכה ספק לא חשיכה, לא חולץ ולא מניח, ומדייקים מכאן: הא ודאי חשיכה, חולץ. והתירוץ ע"פ הנ"ל: רבה בר רב הונא סובר כרבי עקיבא, ומה שהתפלל בתפילין בלילה: היינו ביום חול, ומה שודאי חשיכה, חולץ תפילין: היינו בערב שבת (והרי לרבי עקיבא, קיים חילוק בין שבת לימי החול בענין הנחת תפילין).

- בסוף הסוגיא: אמר רבינא - הוה יתיבנא קמיה דרב אשי וחשך, והניח תפילין (בגירסה שבשיטה מקובצת, בשולי הדף, איתא: וחשך והוה מניח תפילי, ולא סליק תפילי), ואמרי ליה: לשמרן קא בעי להו מר? ואמר ליה: אין, וחזיתיה לדעתיה דלאו לשמרן הוא בעי! קסבר: הלכה ואין מורין כן.

ופירש"י ד"ה ואין מורין כן: שמא ישכחם וישן בהן (ולגבי האיסור לישון בתפילין, ע' גמרא סוכה כו, א, וכן שו"ע ונו"כ ריש סימן מ"ד, והוא משום שהוא גנאי לתפילין אם ישן בהם אפילו שינת עראי והם מגולים, ואם הם מכוסים, אסור לישון בהם שינת קבע, שמא יפיה).

- **סיכום הסוגיה, בדרך אפשר:** (1) קיימת מחלוקת תנאים לגבי לילה, שלדעת רבי יוסי הגלילי, לילה, לאו זמן תפילין הוא, והדבר נלמד מן הדרשה ד"מימים ימימה", כל עוד ולדעת רבי עקיבא, לילה, זמן תפילין הוא. וכל זה: מדאורייתא. (2) לשיטת רבי יוסי הגלילי, נחלקו אם המניח תפילין בלילה עובר על לא תעשה או על עשה ("ושמרת") (3) דעת רב הונא שהתפלל בתפילין בלילה: כרבי עקיבא, ומה שלשיטתו "ודאי חשיכה, חולץ", היינו בערב שבת, ושבת, לאו זמן תפילין הוא. (4) לדעת רב אשי (וזה נראית מסקנת הסוגיה), לילה, זמן תפילין הוא, אך זוהי "הלכה ואין מורין כן", שמא ישכחן וישן בהם. (5) עפ"ז ניתן להבין את תחילת הסוגיה לפיה אם שקעה החמה, לכו"ע כבר לא יוכל להניחם, היינו מדרבנן, שמא ישן בהם.

- **בטור** (סי' כ"ט) איתא: ולא יברך אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמור חוקיו כשמסירן, שאין הלכה כבני מערבא שהיו מברכין לשמור חוקיו בשעת הסרתן (כדמובא בברכות מד, ב, ובנדה נא, ב, בהקשר למה שמוכח

במשנה בנדה שם ש"יש שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו"), מפני שסוברין: לילה, לאו זמן תפילין הוא, ודורשים אותו מושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה, שדורשין: ימים ולא לילות. ואנן, קיימא לן: לילה, זמן תפילין הוא, הילכך אין לברך אפילו כשיסירם בלילה...

- **ובבית יוסף** (שם) מביא את דברי הרא"ש (בהלכות תפילין סי' ט"ז – וע' בדומה בתוספות בנדה שם, ד"ה בני מערבא, וכן בברכות שם, וכפי שציין הבית יוסף) **בשם ר"ת** שהיו מברכים כשהיו מסלקים אותן סמוך לשקיעת החמה, משום דיש מצוה בסילוקן, כדדרשין הכא: ושמרת את החוקה: ימים ולא לילות ... ואמרין: המניח תפילין אחר שקיעת החמה עובר בעשה ... אבל ... מסקינן דלילה, זמן תפילין הוא, אלא שאין מורין כן (וכדברי הטור, וכפי שציין הבית יוסף).

- יוצא שדעת התוספות בברכות והתוספות בנדה והרא"ש והטור, כמ"ד דלילה: זמן תפילין הוא, אלא שאין מורין כן.

- **שיטת הרמב"ם** (הלכות תפילין פ"ד ה"י וה"א):

י. זמן הנחת התפילין, ביום ולא בלילה, שנאמר: מימים ימימה, חוקה זו היא מצות תפילין, וכן שבתות וימים טובים אינן זמן תפילין, שנאמר והיה לאות ושבתות וימים טובים הן עצמן אות, ומאימתי זמן הנחתן משיראה את חבירו ברחוק ארבע אמות ויכירהו, עד שתשקע החמה.

יא. מי שהניח תפילין קודם שתשקע החמה וחשכה עליו, אפילו הן עליו כל הלילה, מותר, ואין מורין דבר זה לרבים, אלא מלמדין את הכל שלא יניחו תפילין עליהן בלילה, אלא יחלצו אותן משתשקע החמה, וכל המניח תפילין לכתחלה אחר שתשקע החמה עובר בלאו, שנאמר ושמרת את החקה הזאת וגו' מימים ימימה.

ע"פ דברי הרמב"ם הנ"ל, כותב הבית יוסף (שם) **שלשיטת הרמב"ם, לילה, לאו זמן תפילין הוא**. אך ע' בשו"ת הרדב"ז (ח"ה, א' תרצג) וכן בשו"ת הרמ"ע מפאנו (ק"ח) שהבינו שגם להרמב"ם, לילה כן זמן תפילין מדאורייתא, והלימוד ד"ימים ולא לילות", אסמכתא בעלמא היא, ומדרבנן. וכתב בשו"ת הרדב"ז (שם) שמסיבה זו לא מנה הרמב"ם את האיסור להניח תפילין בלילה במנין המצוות. ולגבי מסקנת הסוגיה בעובדה דרב אשי, כתב עוד שאין זה קשה על האיסור דרבנן להניח תפילין בלילות, כי העובדה דרב אשי קאי כשהוא כבר הניח תפילין לפני ששקעה החמה וממשיך ללובשם, ובכגון זה באה הסוגיה לאשמועין שהיא הלכה ואין מורין כן.

ואגב, הקשו נו"כ הרמב"ם מכך שבהלכה י', הוא הביא מחד את דרשת רבי עקיבא לגבי שבת וימים טובים (והיה לאות כו'), אך הוא הביא את דרשת רבי יוסי הגלילי לגבי ימים ולא לילות. וע' בתורה תמימה (שמות יג אות נ') שתירץ שפסק הרמב"ם כרבי יוסי הגלילי, אך בכדי לאסור הנחת תפילין בשבת, היה צריך רבי יוסי הגלילי גם את דרשת רבי עקיבא, אחרת היה פוטר מתפילין בשבת, אך לא אוסר הנחת תפילין בשבת.

- **שלחן ערוך** (או"ח סי' ל' סע' ב):

"אסור להניח תפילין בלילה, שמא ישכחם ויישן בהם.

אם הניחם קודם שתשקע החמה וחשכה עליו, אפילו הם עליו כל הלילה, מותר, ואין מורין כן.
אם לא חליץ תפילין מששקעה חמה מפני שלא היה לו מקום לשמרן, ונמצאו עליו כדי לשמרן, מותר, ומורין כן".

יוצא כי פוסק מרן כרוב הראשונים כשיטת רבי עקיבא, שלילה, זמן תפילין הוא מן התורה, אך אסור להניחם בלילה (מזמן השקיעה ואילך) **שמא יישן בהם**. והוא כדברי הגמרא בתחילת הסוגיא שלכו"ע, לא יניחם לכתחלה אחר השקיעה. ואם הניחם לפני השקיעה, אפילו הם עליו כל הלילה, מותר, וכדברי חכמים בריש הסוגיא, וכעובדא דרב אשי, אך לא מורין כן, כמסקנת הסוגיה.

• שיטת אדמו"ר הזקן:

אף אדמה"ז פסק כמרן הב"י, להלן לשונו הזהב בריש סי' ל', עם הדגשות מספר:

סעיף א:

לילה זמן תפילין הוא מן התורה שזה שנאמר ושמרת את החקה הזאת למועדה **מימים ימימה**, שמשמעו **ימים ולא לילות**, אין הכתוב מדבר בחוקת התפילין אלא **בחוקת הפסח**¹, שנאמר למעלה ועבדת את העבודה הזאת וגו'.

אבל **חכמים אסרו** להניח תפילין בלילה מפני שהוא זמן שינה, וגזירה שמא ישכח וישן בהם, ואסור לישן בתפילין מטעם שיתבאר בסי' מ"ד.

ולכן אף לאחר שעלה עמוד השחר שהוא יום לכל המצות האמורות בתורה אסור להניח עד שתגיע עת קימה משינה לרוב בני אדם, דהיינו עד שיאיר היום בכדי שיראה את חבירו ברחוק ד' אמות ויכירנו, והוא שיהיה חבירו הרגיל עמו קצת, שאלו רגיל עמו הרבה, יכירנו אפילו מרחוק, ואם אינו רגיל עמו כלל, לא יכירנו אפילו בקרוב מאוד :

סעיף ב:

אם הניחן קודם **צאת הכוכבים**² וחשכה עליו, אפילו הן עליו **כל הלילה**, מותר ואין מורין **כן הלכה למעשה**, **שלא יבאו להניחן לכתחילה בלילה**, ולכן **לא יעשה כן אלא בינו לבין עצמו אבל לא ברבים** שמא יטעו לומר שמותר להניחן לכתחילה בלילה, אלא א"כ הוא בבית המדרש, שביושבי בית המדרש אין לחוש שיטעו.

ואם לא חליץ תפיליו כשהגיע צאת הכוכבים מפני שלא היה לו מקום לשמרון, ונמצאו עליו כדי לשומרון, מותר ומורין כן (וצריך שיאמר לרואים שעושה כדי לשומרון). אבל אסור להניחן עליו לכתחילה בלילה כדי לשומרון (ואם מניחן עליו מבעוד יום בשביל שיהיו עליו בלילה כדי לשומרון מותר ואין מורין כן להניחן לכתחילה בשביל כך).

סעיף ג:

היה רוצה לצאת לדרך בהשכמה קודם שיאיר היום, יכול להניחן קודם יציאתו, וכשמגיע זמנו, ימשמש בהן ויברך, שאין לחוש שמא ישן בהם, כיון שהשכים ויצא לדרך. במה דברים אמורים, בהולך ברגליו שאינו יכול לישן בהילוכו, אבל הרוכב או יושב בקרון שיוכל לישן, אסור להניחן קודם זמנו :

סעיף ד:

היה **בא בדרך** ותפילין בראשו **ושקעה עליו חמה דהיינו צאת הכוכבים**³ ואינו רוצה לחולצן ולישא אותן בידו שמא יפלו מידו, מניח ידו עליהם עד שמגיע לביתו מפני הרואים שלא יטעו לומר מותר להניח תפילין לכתחילה בלילה.

וכן היושב בבית המדרש ותפילין בראשו וקידש עליו בערב שבת ויום טוב שאין זמן תפילין ואינו יכול לחלוץ ולהניחן שם בבית המדרש שבשדה מפני שאינו מקום המשתמר מניח ידו עליהן עד שיבא לביתו שמשום בזיון התפילין התירו להכניסן דרך מלבוש לעיר.

¹ להעיר שדורש אדמה"ז מימים ימימה: ביום ולא בלילה, גם לשיטת רבי עקיבא, אך לגבי חקת הפסח!
² ע' להלן סע' ד' שמבין אדמה"ז שהשקיעה שבסוגייתנו היא סוף השקיעה, והיינו צאת הכוכבים. והוא מדברי המגן אברהם ס"ק ב', בשם המרדכי, הביאו הבית יוסף. אך ע' בסדור אדמה"ז – בתורה אור: ז, ד – שכתב: אין להניח תפילין אחר תחילת השקיעה, ואם היו עליו מקודם, אסור לחלצן. וביאר הגרא"ח נאה בפסקי הסידור אות נג, בהערה: ע' לעיל אות מ"ב בהערה **שהאריז"ל** (באות מ"ב שם הוא ע"פ האריז"ל בשער הכוונות) **היה חולץ תיכף עם שקיעת החמה, ומכל מקום נראה דעיקר הקפידה היה על הטלית, וחלץ גם התפילין, שלא היה לובש תפילין בלי טלית, כמ"ש שם הטעם דלילה לאו זמן ציצית.**
³ ע' הערה על סע' ב'.

ואם יש בית קרוב לחומה שמשמרת שם חולצן ומניחן שם ולא ילך בהן יותר בעיר בין בלילי שבתות ויום טוב בין בלילי החול :

סעיף ה:

מי ששכח ולא הניח תפילין כל היום ונזכר אחר שהתפלל תפלת ערבית מבעוד יום יש מי שאומר שאסור לו להניחן אז לפי שכבר עשאו לזמן זה לילה (וזמן שכיבה בקריאת שמע ותפלה של ערבית) ואם יניח בו תפילין יחזור ויעשהו יום, והרי הן ב' קולות שסותרות זו את זו. אבל אם הוא לא התפלל עדיין אפילו הציבור התפללו אין בכך כלום כיון שהוא אין עושה ב' קולות שסותרין זו את זו. ויש מי שחולק על זה, וטוב לחוש לסברא האחרונה:

יֵצֵא לָנוּ מִדְּבָרֵי אֲדָמוֹ"ר הַזֶּקֶן (וְהוּא ע"פ הַמֶּגֶן אֲבֵרָה, בְּשֵׁם הַמֶּרְדֵּכִי) שֶׁמֶן הַדִּין, מוֹתֵר לַהֲנִיחַ תְּפִלִּין **עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים** (וְמָה שְׁכּוֹתָב בְּסִדּוֹר עַד הַשְּׁקִיעָה, הֵינּוּ לְחוּשׁ לְדְבָרֵי הָאֲרִיז"ל, ע' מָה שֶׁהִבְאֵנוּ בַּהֲעֵרָה דְּלַעִיל בְּשֵׁם הַגֵּרָא"ח נָאֵה).

וז"ל המרדכי (במרדכי - הלכות קטנות, המודפס בסוף מסכת מנחות, יג, א לקראת הסוף בדפי המרדכי): ושקעה החמה דנקט לעיל ר"ל לילה, 1. וכדממעטי' ימים ולא לילות, משמע לילה גמורה, 2. וכן משמע מדדייק לעיל: הא ודאי חשיכה, חולין, 3. והכי אשכחן פרק במה מדליקין, דשקיעת החמה, ר"ל לילה, עכ"ל המרדכי, שהביא שלוש ראיות לכך ששקיעה כאן, היינו צאת הכוכבים, והרי ה"מ אפילו למי שלומד: ימים ולא לילות, והיינו (לכאורה) רבי יוסי הגלילי הסובר שלילה אינו זמן תפילין!

וע"ע בדברי המלבי"ם בארצות החיים סי' ל' ב"המאיר לארץ" ס"ק ד', שכתב ששקיעת החמה כאן היינו צאת הכוכבים, כמ"ש המגן אברהם בשם המרדכי, "כיון שהוא רק גזירה שמא ישן בהם, וקודם צאת הכוכבים אין זמן שינה".

וע' אהלי שם – חקרי הלכה ומנהג, ח"ז עמ' רל"ט, הערה 67, שם מדייק הרה"ג הרל"י שיח' רסקין מלשון אדמה"ז בסדור, שכתב אין להניח תפילין אחר תחילת השקיעה ולא אסור להניח, שאין בזה איסור גמור גם לשיטת הסידור.

וע' בשו"ת אגרות משה או"ח ח"א, סי' י', שנשאל "בדבר מי שהולך כל היום לעבודה ואי אפשר לו שם להניח תפילין בכל היום, אם יש להתיר לו להניח תפילין קודם עמוד השחר", וכתב: "הנכון לע"ד שצריך להניח, כיון שליכא כבר חשש שינה ... דלהגירסא במנחות דף ל"ו שהוא גירסת רוב הראשונים: וחשש והניח תפילין, ליכא כלל גזירה שלא להניח בלילה, אלא שאין מורין כן".

וראיתי עוד בספר שערי אהרן להרה"ג הרב אהרן ישע' רוטר, סי' ל', ב"שער העין", שכתב: וע"ע איך אתי רבנן ועוקרים מה דכתיב באורייתא ולעבור במצות עשה משום גזירה שמא יפית וכו'. ותירץ דנראה לו לומר שהגזירה רק למי שהניח תפילין ביום, אך אם על ידי סיבה, לא הניח תפילין כל היום, יניח בלילה ולא יעבור יום בלא הנחת תפילין. אך הוסיף דחלילה לפסוק כן הלכה למעשה ולחלוק על כל הפוסקים שלא הזכירו דבר זה (ש.ס.: וחוז' מזה, עדיין צ"ע אם הדבר יועיל להיחשב כאילו הניח ביום הקודם).

וע"ע שקו"ט בזה בהערות שבספרו של הרל"י רסקין נתיבים בשדה השליחות ח"ב עמ' 28, הערות 11 ו-13, לגבי הנחת תפילין בלילה אחר צה"כ.

ע"פ כ"ז נראה להתיר להניח תפילין (לפחות) עד צאת הכוכבים, למי שלא הספיק להניחם. וע' סידור תורה אור – סדר הכנסת שבת, מהו זמן צאת הכוכבים לשיטת אדמה"ז, ושלשיטתו השקיעה האמיתית היא 4 דקות אחרי השקיעה הנראית.

וע"ע בספר **תפלה למשה** אוצר הלכות הנחת תפילין וציצית לרה"ג הרב **משה קרויזר**, עמ' כ"ג, שכתב שהביא הראשית חכמה (שער הקדושה פ"ו אות סד) בשם תנא דבי אליהו (בגירסת תנא דבי אליהו שבידנו – ליתא), שיעקב אבינו ניצח את מלאכו של עשיו כי היה מזויין בתפילין בראשו ובזרועו ובציצית בבגדו, והרי נאבק יעקב אבינו עם המלאך בלילה (ע"ש באריכות).

השלמה:

תחילת זמן הנחת תפילין בבוקר:

- **במסכת ברכות** (ט, ב) מתנ"י: מאימתי קורין את שמע בשחרית, משיכיר בין תכלת ללבן, רבי אליעזר אומר: בין תכלת לכרתי...
ובברייטא שם: תניא, רבי מאיר אומר: משיכיר בין זאב לכלב, רבי עקיבא אומר: בין חמור לערוד, **ואחרים** אומרים: **משיראה את חברו רחוק ד' אמות ויכירנו**.
ושם: אמר רב הונא: הלכה כאחרים. **אמר אביי: לתפילין כאחרים**, לק"ש כותיקין.
- **ובמנחות** (לא, א): ת"ר: תפילין (רש"י: שהניחן קודם עמוד השחר), **מאימתי מברך עליהן?** משעת הנחתן (רש"י: **משעת זמן הנחתן**, דאמר בפרק קמא דברכות (דף ט:): ... משיראה חברו מרחוק ד' אמות).
- **וע' אגרות משה או"ח ח"א סי' י' וח"ד סי' ז'.**